БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, ХАТТЫЖЫҢАР!

1929 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч.
ЯНВАРЬ
6
СРЕДА
№ 4 (4489).

Өртээ 20 көп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ: ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезиниң ажылын экижидер болгаш эртемниң, техниканың база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга нептередириниң херээнге ооң ролюн бедидер дугайында (1 арын).

Тыва автономнуг областың бүгү чолаачыларынга, септелге ажылчыннарынга, автотранспорттуң болгаш орук ажыл-агыйының инженер-техниктиг ажылдакчыларынга: Чолаачыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, автоажыл-агыйларның база орук организацияларының удуртукчуларының область чөвүлел хуралының киржикчилериниң КЫЙГЫРЫЫ (1 арын).

СЭКП ТК-НЫҢ ДЕКАБРЬ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРААЛ: О. Чадамба—Салган соругга күүсеттинген турар (2 арын).

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш О. Ч. Лопсанчап-биле ужуражыышкын (2 арын).

А. Акара. — Колхоз тудуу (2 арын).

С. Шалчима. — Хоойлу-дүрүм камгалалы — бүгү ниитиниң херээ (2 арын).

МАЛ КЫШТАГЛАДЫЫШКЫНЫН — КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНГЕ ТУРГУЗАР (3 арын).

БАШКЫГА СУМЕ: И. Эргил-оол.— Эртем школага тыва дылдың чаа программазы-биле канчаар ажылдаарыл (3 арын).

АКШ-та ажыл соксадыышкынныг шимчээшкиниң калбарып турары (4 арын).

Чурттарга бажыңының ажаалгазын канчаар тургузарыл (4 арын).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезиниң ажылын экижидер болгаш эртемниң, техниканың база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга нептередириниң херээнге ооң ролюн бедидер дугайында

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезиниң ажылын экижидер болгаш эртемниң, техниканың база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга нептередириниң херээнге ооң ролюн бедидер дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезиниң кол сорулгазы болза, техниктиг депшилгеге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге болгаш улус ажыл-агый планнарын чедиишкинниг күүседиринге идиг берип турар эртемниң болгаш техниканың, депшилгелиг технологияның болгаш чогаадылгаларның чедиишкиннерин идепкейлиг пропагандалаары база үлетпүрге, транспортка, көдээ ажыл-агыйга болгаш тудугга нептередири болур деп хүлээп алдынган доктаалда айтып турар.

Үлетпүрүңүн, көдээ ажыл-агыйның, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның хөгжүлдезиниң амгы үеде дөнелин, совет эртемниң, социалистиг культураның чедиишкиннерин болгаш совет улустуң материалдыг чаагай байдалының өзүлдезин Делгелге көргүзер ужурлуг. Күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы аргаларын, машиналарның, дериглерниң, приборларның, техниктиг чорудулгаларның; үлетпүр продукциязының амгы үеде үлегер хевирлерин, көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүткүр сорттарын болгаш малдың эн эки уксааларын көргүзери болгаш пропагандалаары Делгелгениң ажылынга улуг черни эзлээр ужурлуг.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезинге киржип болур кылдыр ол доктаал-биле доктаадып турары болза:

машиналарның, приборларның, инструментилериниң, материалдарның, автоматчыдылга болгаш механизастаашкын чепсек-хереклерниң, чоннуң хереглел бараанналарының эн чаа үлегер хевирлерин, технологтуг чорудулгаларны, а ол ышкаш күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының улус ажыл-агыйынга нептередирге улуг ужурдузалыг мурнакчы аргаларын тургускан болгаш Делгелгеге киирген үлетпүрүңүн, транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлгелери — заводтар, фабрикалар, электростанциялар, рудниктер, шахталар, ус-тывыш черлери, эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор база өске-даа организациялар;

көдээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институттары, дуржулга станциялары болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа организациялары, ынчаарга киирген ол улуг түңнелдерни бүдүрүлгеге нептередирге ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорударынга, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн дыка бедидеринге, мал ажылының продуктылуун улгаттырарынга болгаш көдээ ажыл-агый ажылдарының комплексилиг механизациязын калбак нептередиринге идигни берген турар ужурлуг;

тудугнуң шынарын экижидеринге, бот-үнезин чиигедиринге болгаш хуусааларын кызырынга идиг берип турар, тудугну индустриализастаар база механизастаар талазыбиле эң эки түңнелдерни чедип алган болгаш бажыңнарны база улуг тудугларны чаңгыс аай хевир киирериниң талазыбиле эң-не камгалгалыг шиитпирлээшкиннерни, архитектура чогаадылгазының эң дээре үлегер хевирлерин, тудугнуң чаа материалдарын, чыып эптээр демир-бетон база өске-даа конструкцияларны болгаш кылыгларны киирген тудуглар, тудуг материалдарының бүдүрүлгелери, эртем-шинчилел, төлевилел болгаш конструктор организациялары;

техниктиг депшилгеге, иштики курлавырларны эң улуг хемчээлдии-биле ажыглаарынга, капитал салыышкынларны боттуг ажыглаарынга, а ол ышкаш эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин нептередиринге эң улуг чедиишкиннерни чедип алган улус ажыл-агый чөвүлелдери, районнар, областар, крайлар, автономнуг республикалар;

эртемниң, кадык камгалалының, өөредилгениң болгаш культураның талазынга эртем база практика талазы-биле чугула ужур-дузалыг эң өөн ажылдарны Делгелгеге киирген эртемнер академияларының институттары, дээди өөредилге черлери, техникумнар, школалар база кадык камгалалының болгаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң организациялары;

күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидип турар болгаш улус ажыл-агыйынга экономиктиг улуг ажыкты берип турар эң улуг чогаадылгаларны, ажыдыышкыннарны, технологтуг чаа чорудулгаларны, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы аргаларын киирген ажылчыннар, колхозчулар, инженер-техниктиг болгаш эртем ажылдакчылары, чогаадыкчылар, бүдүрүлгениң рационализаторлары болгаш чаартыкчылары.

Айыттынган доктаалга дүүштүр Делгелгени удуртурунга болгаш ооң ажылының ужур-утказынга кол угланыышкыннарны тодарадырынга Делгелгениң Чөвүлелин тургузар, ол Чөвүлел болза өвиледелдешкен республикаларның, улус ажыл-агый чөвүлелдериниң, бүдүрүлгелериниң төлээлекчилеринден, улуг эртемденнерден болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларындан, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Күрпланының, күрүне комитеттериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның, партия, профөвилел болгаш совет органнарның ажылдакчыларындан тургустунар.

Делгелге Чөвүлелинге онаар ажылдар болза: өвиледелдешкен республикаларның павильоннарының, адырлар павильоннарының болгаш тематиктиг делгелгелер талазы-биле тематиктиг планнарны көөр база бадылаар; эртемниң болгаш техниканың, депшилгелиг технологияның, чогаадылгаларның чедиишкиннерин болгаш күш-ажылдың мурнакчы аргаларын нептередир талазы-биле саналдарны киирер; Делгелгеде көргүзүп турар чаа болгаш мурнакчы түүлдерни бүдүрүлгеге шиңгээдип алырының болгаш нептередириниң херээнге оны чедиишкиннери дээш Делгелгениң киржикчилерин шаңнаар болгаш өртектиг түүлдер-биле шаңнаар; үлетпүрүңүн, транспорттуң, көдээ ажыл-агыйының, тудугнуң, эртемниң болгаш культураның адырларының зайы-биле секцияларның ажылын удуртур.

Киржикчилерни болгаш делгээр түүлдерни шилип алырын амдыгаа чедир кылып келгени дег чылда чаңгыс удаа эвес, харын чаа техниканың, технологияның үлегер хевирлериниң, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы аргаларының тургустунарының хире-чергезин барымдаалап, бүгү чылдың дургузында чорудар бодап турар.

Делгелгеде кииртинген делгиир түүлдериниң эң эки үлегер хевирлерни шилип алырынга, а ол ышкаш оларны бүдүрүлгеге нептередир талазы-биле саналдарны белеткээринге бүдүрүлгелериниң директорларын, кол инженерлерин, технологтарны, конструкторларны, бүдүрүлгениң чаартыкчыларын, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, ССРЭ-ниң Күрпланының, күрүне комитеттериниң, улус ажыл-агый чөвүлелдериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның, эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттарының ажылдакчыларын калбак киириштирерин доктаалда көрген. Нептередилге талазы-биле саналдарны болгаш сүмелерни белеткээриниң үезинде айыттынган үлегер хевирлерниң чогумчалыын, экономика талазы-биле ажыктыын болгаш нептередириниң хуусааларын барымдаалап көөр. Ол саналдарны болгаш сүмелерни ССРЭ-ниң Күрпланынга дамчыдып бээр, ол чер болза оларны өөренип көөр болгаш эргежок чугулазының аайы-биле бүдүрүлге планнарынга таарыштыр эдиглерни киирер ужурлуг.

Делгелгениң киржикчилерин, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының эң эки үлегер хевирлерин база эртемниң болгаш техниканың эң-не чугула чедиишкиннерин шилип алырынга контрольду хандырарын өвиледелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезинге киржир эрге дээш бүдүрүлгелериниң, тудугларның, колхозтарның, совхозтарның, эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор институттарының коллективтериниң, а ол ышкаш чогаадыкчыларның болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларының чарыжын партия, комсомол болгаш профөвилел организациялары калбартыр ужурлуг.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезинде делгеттиниг турар эң чаа машиналарны, приборларны, технологтуг чорудулгаларны өй-шаанда нептередир дээш контрольду өвиледелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ССРЭ-ниң Күрпланы, күрүне комитеттери, министерстволар, ведомстволар болгаш улус ажыл-агый чөвүлелдери хандырар хүлээлгелиг.

Үлетпүрүңү, көдээ ажыл-агыйны, тудугну, транспорттуң болгаш харылзааны хөгжүдериниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле специализастаан тематиктиг делгелгелерни организастаарын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередир талазы-биле Делгелгениң ажылының эң чугула хевирлериниң бирээзи кылдыр санап көрген. Тематиктиг делгелгелер түр үенин болур болгаш бүдүрүлгениң чедип алган деңнелиниң, ооң экономиказының дугайында, машиналарның, дериглерниң, приборларның, материалдарның болгаш өске-даа продукцияның техниктиг деңнелиниң дугайында улус ажыл-агый чөвүлелдериниң, бүдүрүлгелериниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның отчёттары шынар-бүдүштүг болур ужурлуг.

Тематиктиг делгелгелериниң үезинде бүдүрүлгениң, эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор организацияларының ажылдакчыларының, а ол ышкаш эртемденнериниң, чогаадыкчыларының, бүдүрүлгениң рационализаторларының болгаш чаартыкчыларының киржилгези-биле семинарларны, эртем-техниктиг конференцияларны чорударын бодап турар.

Тематиктиг делгелгелерни эрттиргениниң түңнелдерин барымдаалап, Делгелгениң Чөвүлели болза чаа техниканы болгаш мурнакчы дуржулганы нептереткениниң дугайында, а ол ышкаш машиналарның, приборларның болгаш өске-даа кылыгларның эргижирээн конструкцияларын бүдүрүлгеден дүжүрген дугайында саналдарны күрүне комитеттери-биле, өвиледелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле болгаш сонуургалдыг өске-даа организациялар-биле кады ССРЭ-ниң Күрпланынга, а эргежок чугула болган таварылгада ССРЭ-ниң Күрпланы-биле кады ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирер хүлээлгелиг.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезинге дараазындагы павильоннарны организастаарын көрүп турар:

а) ССРЭ-ниң болгаш өвиледелдешкен республикаларның улус ажыл-агыйының чедиишкиннерин көргүзер павильоннар, ооң иштинде: улус ажыл-агыйының хөгжүдезиниң эң чугула чедиишкиннерин болгаш перспективаларын, ССРЭ-ниң күрүне болгаш ниитилел тургузуун көргүзүп турар кол павильон; өвиледелдешкен республикаларның экономиказының, эртемниң, социалистиг национал культуразының болгаш улустарының материалдыг чаагай байдалының өзүлдезиниң хөгжүлдезинде чедиишкиннерин көргүскен оларның павильоннары; үлетпүрүңү, көдээ ажыл-агыйның, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, эртемниң, техниканың болгаш культураның адырларының хөгжүлдезиниң амгы үеде дөнелин, чаа техниканы, а ол ышкаш депшилгелиг технологияны шиңгээдип алыр болгаш нептередир база күш-ажылды организастаар талазы-биле бүдүрүлгелериниң, тудугларның, колхозтарның, совхозтарның, эртем албан черлериниң болгаш өөредилге черлериниң, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының дуржулгазын көргүзүп турар ол адырларның павильоннары;

б) улус ажыл-агыйының эң чугула айтырыгларының талазы-биле тематиктиг делгелгелерни организастаарының болгаш эрттиреринiң павильоннары, ынчаарга ада-чурттуң болгаш даштыкы бүдүрүүшкүннүң эң эки үлегер хевирлерин деңнештирип турган, массалыг бүдүрүп үндүрүүшкүннүң продукциязын ол делгелгелерге калбаа-биле көргүзүп делгээр.

Үлетпүрүңү, көдээ ажыл-агыйның, эртемниң, техниканың, культураның, кадык камгалалының болгаш өөредилгениң хөгжүлдезинде чедиишкиннерни көргүзери-биле чергелештир ол павильоннарга өвиледелдешкен республикаларның аразында дуржулганы солчурунга солун болуп турар туст-туст айтырыгларның талазы-биле тематиктиг делгелгелерни база эрттирер төлээде, ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң Делгелгезинде өвиледелдешкен республикаларның павильоннарының ажылын эде көөрүн өвиледелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге хүлээдип турар.

Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый белеткелчилериниң болгаш хереглекчилериниң ужуражыышкыннарын организастап тургаш, эң эки кылыгларга конкурстарны ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Делгелгезинге чорударын доктаалда көрүп турар. Конкурска тергиин үнелеттирген продукцияны Делгелгениң дипломнары-биле болгаш медальдары-биле демдеглээр болгаш ооң соонда чогуур онзагай демдектерлиг кылдыр бүдүрүп үндүрер.

Эртемниң болгаш техниканың база мурнакчы дуржулганын Делгелгеде, парлалгада, радиода, кинода болгаш телевидениеде көргүстүнүп турар чедиишкиннерин эртем-техника талазы-биле пропагандалаарын экижидер хемчеглер төлевилеттинген. Ол сорулга-биле ССРЭ-ниң Культура министерствозу үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, тудугда болгаш транспортта техниканың чаа түүлдеринге, мурнакчы технологтуг чорудулгаларга болгаш күш-ажылдың чаа аргаларынга холбаштырган эртем-техниктиг болгаш диафильмнерни Делгелге Чөвүлелиниң Комитеди-биле дугуржуттунган тематика өзугаар бүдүрерин калбартыр, ол фильмнерни бүдүрериниң хуусааларын кызырар болгаш оларның шынарын экижидер, а ол ышкаш бүдүрүлгелерге, тудугларга, колхозтарга болгаш совхозтарга оларны көргүзерин калбартыр ужурлуг. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң талазы-биле Күрүне комитеди эртемниң, техниканың чедиишкиннериниң дугайында болгаш ССРЭ-ниң улус ажыл-агый

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандыраал!

Салган сорулга күүсеттинген турар

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң доктаалын болгаш материалдарын бистиң колхозчуларывыс танышкаш, бедик көдүрлүүшкүн-биле уткаан. Пленум чеди чылдың бирги чылының көдээ ажыл-агый талазы-биле түүнелдерин кылган болгаш моон соңгаар сорулгаларны тодаргайы-биле айыткан.

СЭКП-ниң XXI съездизинин, ТК-ның декабрь Пленумунун (1958 ч.) көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер талазы-биле шиитпирлерин канчаар күүсеткенинин дугайында Пленумга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделинин даргазы эш Полянскийниң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыннаан, Россия Федерациазының көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилериниң чеди чылдың бирги чылында чедип алган күш-ажылчы улуг тиделгелериге чөргаарланып турар бис.

Бистин артельдиң ажыл-ишчилери чеди чылдың баштайгы чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышка эки түннелдерни чедип алган. 1958 чылдыынга деңнээрге 1959 чылда ниитиниң бүгү үүзүн малының баш саны 13 хуу өскен, бүгү хойнун 56 хуузу, инектиң 25 хуузу эжиктен уксаалыг апарган. 1958 чылдыынга деңнээрге 1959 чылда эътти—1000 центнер, сүттү—80, дүктү—40 центнер хойну бүдүрген, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң чыл планын хуусаа бетинде, күрүнеге садар продуктуларны планындан ажыр күүсеткен. Эрткен чылын мал ажылындан 2,7 миллион рубльдиг орулгазын алган бис. Бир хойдан ортумаа-биле 1,9 кг дүктү кыргып алыр дээн хүлээлгевисти 2 кг кылдыр күүсеттивис. Төп сүт-бараан фермазының саанчылары инек бүрүзүнден 1100 кг сүттү саап алганнар.

Чеди чылдың бирги чылында садып алган техникавысты чөп ажыглап турар бис.

ТК-ның Пленумунун материалдарында айыттынганы ышкаш, ниитиниң мал ажылын болгаш чер ажылын улам ынай хөгжүдеринге ам-даа четче ажыглаттынмайн турар курлавырлар, чедир алдынмаан хемчеглер бистиң артельде бар дээрзин демдеглээр херек. Малды четчир санныг, делгем, чылыг, чырык, күргаг кажаалар-биле ам-даа бүрүн хандырып шыдаваан бис. 1959 чылда чаш малга 20, улуг малга 11 чаа кажааны белеткээн болзувусса-даа амгы негелдени ол хандырып шыдаваан.

Үнелиг мал чеми культура—кукурузага онза сагыш салбайн келгенивис буруу. 1959 чылда кукуруза силозун эвээш белеткээни дээш саанчылар, кадарчылар колхоз баштаар черин шүгүмчүлээни чөптүг. Кукуруза тарылгазынче чогуур кичээнгей салбайн турар районнуң көдээ ажыл-агый инспекциязын базала айытса чогуур.

Бистиң артеливистиң бүгү ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунун материалдарын радио дамчыдылгазындан, солуннардан таныжып эгелээнинин баштайгы хүнеринде-ле чеди чылдың ийги чылы—1960 чылда канчаар ажылдаарын, чүү чедип алырын шиитпирлээн. Пленумнуң доктаалын ажылчорудулганың тодаргай программазы кылдыр хүлээп алгаш, боттандыраары-биле сорук киришкиннинг ажылдап турар.

Колхозтуң девискээринде бар мал одарларын чөп ажыглаарынга, малга быжыг чем-суурну тургузарынга болгаш кажааларны четчирибиле белеткээринге үндезилээш, мал ажылының талазы-биле колхозтуң чеди чыл планын 1963 чылда күүседирин шиитпирлээн бис. 1960 чылда инек бүрүзүнден 1200 кг-дан эвээш эвес сүттү саап алыр. Хой хураганнап эгелээнде, чаш хураганнарны сакманнап ажаар арга-биле өстүрерин, катон кажааларны тудуп ажыглаарын, хойнуң чылда ийи оолдаашкынын алырын, хой санындан 2,3 кг, а хайнак хой бүрүзүнден 3,5—4 кг дүктү кыргыырын, төрүүр 100 хойдан-на 100-тен эвээш эвес хураганны алырын хойжулар Пленумнуң материалдарын танышпышаан хүлээнген. Бо улуг сорулгаларны күүседиринче бүгү күжүвүстү салыр бис.

О. ЧАДАМБА,
Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң даргазы.

Библиотека ажылдакчыларының семинары

Чоокта чаа областың А. С. Пушкин аттыг библиотеказынга районнарның библиотека ажылдакчыларының семинары болуп эрткен. Семинарга олар библиотека ажылының талазы-биле мергежилди бедидеринге хол-башкан айтырыгларны чугаалажып, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң дугайында эш А. В. Степанованың беседазын дыннааннар.

Чурукта: Библиотека ажылдакчыларының семинарының киржикчилери.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

„Коммунизмче орук" колхозта

ЭРЗИН. Ол районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң тудуг бригадазы чаа чылга уткуштур үш звено болуп алгаш ыяш белеткелинге эки ажылдаан. Олар бо чылдың тудуунга 3000 кубометр ыяшты белеткээр ужурлуг. Ам оон 1640 кубометрин белеткээн болгаш 800 кубометрни берт черлерден машина оруунче үндүр сөөртүп алган. Оон ынай план ёзугаар 20 тонна чугайны өртеткен.

Шаңнатканнар

Чоокта чаа Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелинин малчыннарының хуралы болуп эрткен. Анаа чеди чыл планының баштайгы чылы — 1959 чылда колхозта мал ажыл-агыйының чедиишкиннерин болгаш малчыннарның мурнунда салдынып турар сорулганы чугаалашкан.

Колхоз баштаар чери 30 ажыг мурнакчы малчыннарны өртектиг чүүлдер-биле шаннаан. Хуралдың киржикчилери мал ажылының харыысалгалыг үези — кыштаглаашкынны организастыг эрттирип, чангыс-даа баш малды хоратпайн, чүс баш шээр малдан-на 120 чаш төлдү алыр дээш күзениишкиннинг ажылдаарын хүлээнген.

Колхоз тудуу

Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң тудуг бригадазы — области мурнакчы ажылдыг бригадаларның бирээзи. Ол бригада 1959 чылда чуртталга бажыңнарының, бүдүрүлгенин, мал кажааларының, культура-амыдыралдың тудугларының планын чедиишкиннинг күүсеткен.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязының бюрозу 1960 чылда тудуг талазы-биле сорулгаларның дугайын чугаалашкан. Колхозта чуртталга бажыңнарын тударының айтырыы барык-ла бүрүн шиитпирлеттинип турар, ынчалза-даа 1960 чылда 13 бажыннарны немей тудары планнаттынган. Оон ынай чаа клубту, магазин бажыын, машина-техника мастерскаязын, автомашиналар гаражын болгаш мал кажааларын тудары планда көрдүнген.

Амгы үеде бригадир Монгуш Санчижаптың удуртулгазы-биле ажыл хайныышкынныг чорун турар. Бригада 1500 кубометр ыяшты тайгада белеткээн, 150 кубометр ыяшты тудуг шөлүнде сөөртүп чедирген. 1960 чылдың планында кирген машина-техника мастерскаязының тудуу доозулган, магазин бажыңының ханазын тударын доозар чоокшулаан.

Хову ажылының ийиги бригадазының (бригадири Куулар Үндүн) ажыл-ишчилери часкы тарылгага белеткелди чорутпушаан, тудуг ажылынга дузалажып турар. Хову-Аксында сүт-бараан фермазында ийи аал ишти чурттаар бажыңны, 100 баш бызаа кирер кажааны туткан. Мал ажылының бирги бригадазының малчыннары (бригадири Куулар Кенден) чуртталганың 5 бажыннарын, Шык-Бажында сүт-бараан фермазынга 100 баш бызаа кирер кажааны туткан.

А. АКАРА.

Башкыларның өөредилгези

Бо өөредилге чылында Чаа-Хөл ортумак школазында А. С. Макаренконуң болгаш Н. К. Крупскаяның педагогиктиг ажылдарын өөренирин башкылар кончуг сонуургалдыг эгелээннер. Баштайгы кичээлден-не А. С. Макаренконуң «Төрелдерге ном» деп ажылын өөренип киришкеннер. Пропагандист бодунуң беседазын школаның амыдыралы-биле болгаш башкыларның төрелдер ортузунга ажылы-биле ханы холбаштырып турар. Башкылар школаның амыдыралындан тодаргай чижектерни чугаалажып, боттарының санал-оналдарын солчуп, А. С. Макаренконуң бо ажылын чүгле номчуп чугаалажып турар эвес, харын ону школаның амгы үеде байдалынга хамаарыштыр чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарының аргаларын дилеп тып, ону нептередирин оралдажып турарлар.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

Белеткелди дүргедедир

Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозу тараа культураларының 251,5 тонна үрезинин арыглаан болгаш 40 тонна картофель үрезинин сорттап ылгааш подвалда шыгжап кадагалаан.

Ындыг-даа болза өске белеткелдер чорувайн турар. Трактор бригадазының (бригадири Байынды) механизаторлары тракторлар септелгезинче ам-даа кирбээни кончуг четпес. Өске-даа техниканың, чепсек-херекселдериниң септелгези база чорувайн турар. Белеткелдериниң темпизин дүргедедир херек.

Х. КАРА-ООЛ.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш О. Ч. Лопсанчап-биле ужуражыышкын

Чөөн-Хемчик районнуң көдээ ажыл-агыйының мурнакчылары, колхозтарының даргалары болгаш партия организацияларының секретарылары, районнуң партия, совет активи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш О. Ч. Лопсанчап-биле ужуражыышкын кылган.

Областың мурнакчы малчыны эш Лопсанчаптың СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң ажылынга киришкеш келгенинге база оон Чаяктың бедик шаңналын—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты, Ленин орденин, «Кадыр болгаш Маска» деп алдын медальды алганынга холбаштырган митингини райкүүском даргазы эш Ондар ажыткан.

СЭКП райкомунуң секретары эш Дилгижек бир дугаарында сөс алгаш, митингиниң киржикчилеринге эш Лопсанчапты шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын таныштырган болгаш чеди чылдың бирги чылында районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, ол чедиишкиннерни 1960 чылда улам быжыглаарының болгаш өстүрериниң дугайын чугаалаан. — Совет кижилериниң эрес-маадырлыг күш-ажылын бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың улуг үнелеп көрүүшкүнү бистерни чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурунче сорук киирип турар—деп ол демдеглээн.

— «Искра» колхоз эрткен чылдагызындан 1960 чылда сүт бүдүрерин 2,5 катап, дүктү—1,5 катап, эътти — 2,5 катап өстүрерин шиитпирлээн — деп, ол колхозтуң даргазы эш Доктугу чугаалаан.

Ол колхозтуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазының ажылдакчызы эш Мунуя сөс алгаш, ферма бо чылын инек бүрүзүнден 2000 литрден эвээш эвес сүттү саап шыдаар дээрзин бүзүреткен.

«Большевик» колхозтуң хойжузу эш Сангытпаа бедиткен хүлээлгени алган. — Бистин районнуң алдарлыг хойжузу эш Лопсанчаптың үлегери-биле 100 баш хой бүрүзүнден 160-дан эвээш эвес хураганны өстүрүп алыр мен—деп сөзүн ол берген.

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң Ленин орденниг хойжузу эш Сандык чеди чылдың ийиги чылында бодунга быжыглаттынган 600 иртте-нин бирээзинден-не 6.5 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсанчап 1959 чылда төрүүр 100 хой бүрүзүнден 160 хураганнарны алган, а 1960 чылда—170—200 баш хураганнар дээш демисежир деп сөзүн бергеш, районнуң бүгү хойжуларын социалистиг чарышка кыйгырган.

Пленумнуң доктаалып деткип турар

Кызылдың дааранылга комбинады области база бир мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 42 чыл оюн таварыштыр ол комбинат 1959 чылдың бүдүрүлге планын күүсеткен.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң (1959 ч.) «Көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер дугайында» доктаалын коллектив эвлчег аайы-биле организастыг номчулгаларны чорудуп, өөренип эгелээн. Номчулгаларны комсомолчу агитаторлар Потылицина, Анкудинова болгаш өске-даа активчилер чорудуп турарлар.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле бистиң чуртувустун колхозчу ажыл-ишчилериниң чедип алганы улуг чедиишкиннери совет кижилерни канчаар-даа аажок сорук киирип, өөртүп турар. СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунун доктаалын амыдыралга боттандырарынга бистиң комсомолчуларывыс боттарының күш-ажылчы салыышкыннарын киирер. Чоокку колхозтарның болгаш совхозтарның часкы, күскү хову ажылдарынга болгаш өске-даа ажылдарынга идепкейлиг киржирин хүлээнип турарлар деп комсомол комитединин секретары эш В. И. Виноградова медеглээн.

Коллектив бо доктаалды сагышсеткилиниң ханызындан өөрүшкүлүг хүлээп албышаан, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей деткип турарлар.

Ленинград. Агрофизиканың эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары болбаазын аппаратты кылганнар. Чылыгган черлерге өстүрүп турар виноградка даштыкы байдалдарны автомат күжү-биле таарыштыр тургузуп бээринин аппарадын Совет Эвилелинге бир-ле дугаарында кылган. Агаарның температуразын чартык дамчыдыкчыларның дузазы-биле таарыштырып болур болгаш ону ырактан башкарар. Оон-биле кады агаарның, хөрзүнүң өлшүгүн, суттат суунуң температуразын таарыштырбышаан, виноград тараан черниң иштинде агаарын чогумчудуп болур.

Чурукта: херекселдер лабораториязының улуг инженери В. Н. Журин чартык дамчыдыкчыларлыг аппараттың чанында тур.

Фото **И. Барановтуу.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Өзүп турар орулгалар улуг тудуушкуннарны боттандырар арганы берген. Сөөлгү үеде колхозта ийи хаван кажааларын, складтарны тутхан, чаа уруглар яслизи тургустунган. Культура бажыны ажыглалда киргеи. Колхозчулар хуузунда 150 бажыннарны тудуп алганнар.

«Колос» колхоз улэм көдүрлүп кел чыдар. Бо талазы-биле ол колхозтуң даргазы А. М. Столповскийниң ачы-хавыязы улуг.

Чурукта: А. М. Столповский.

Фото **Б. Клипиницериниң.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Хоойлу дүрүм камгалалы—бүгү-ниитиниң херээ

СЭКП-ниң XXI съездизинин төөгүлүг шиитпирлериниге сорук киргеи совет кижилер экономика болгаш культура хөгжүлдезинде чайынначак чедиишкиннерлиг болуп турар. Оон уламындан чоннуң материал-культурлуг деннели уламна чаагайжып, кижилериниң медерели бедип турар. Коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар болгаш өөренир күзел-сорук улам-на калбарган.

Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидери дээш партиянын болгаш чазактың ап чорудуп турар чугула хемчеглериниң ачызында бистиң чуртта кем-херек үүлгедии ыракта кызырылганы билдингир. Маная чамдык чижектерни көргүзүп болур.

Областың өске районнарынга бодааргa Сүт-Хөл мурнуку үеларде кем-херек үүлгедиинин талазы-биле көскү черге турган, а ам ындыг чоруктарның барык деп кезин кызырылган. Чижээ, 1958 чылдың үш кварталдарында биче хулиган херектер дугайында 90 материалдар судка кирген, а 1959 чылдың ол үезинде ындыг үүлгедиглерниң чүгле 40 херектери кирген. Социалистиг чуртталганың норма-чижектерин хажыдар, ниити корум-чурум үрээр чоруктар области дыка кызырылган.

Партиянын XXI съездизинин шиитпирлеринге үндезилээш, ажылчы чоннуң хөй санныг саналдарын барымдаалааш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдин Совединиң болгаш Националдар Совединиң хоойлу дүрүмнер саналдаар комиссиялары совет хоойлуну болгаш социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерин үрээр чоруктарга удур демиселге хөй-ниитиниң ролюн бедидер дугайында хоойлу төлевилелин кылгаш, ону чоннуң көрүлдезинге парлап үндүрген. Совет улус ол хоойлу төлевилелин улуг чүүлдүгүнүүшкүн-биле деткип турар.

Социалистиг корум-чурумну үрээннерни хөй-ниити организацияларының болгаш ажылчы чоннар коллективтериниң дилээнин ёзугаар оларның эде кижизидер эргезинге шилчидер айтырыг хоойлу төлевилелинде чугула черни эзлеп турар. Ол дугайы амгы үеде амыдыралда боттанып турар, область суду ону практика кырында ажылдап эгелээн.

Көдээ ажыл-агый транспортунуң автобаазазының чолаачызы, автомашинага авария кылган Колупаевтиң, ниитиниң корум-чурумун үрээн: горпонуң ажылчыннары Виноградовтуң болгаш Отратневтуң үүлгеткеи кем-херектерин Кызыл хоорайның улус судтары көргеш, чогуур дүрүм чүүлдериинге хамаарыштыр оларга кеземче харыысалгазын онааган турган. Область судунуң коллегиязынга ол херектерни көрүп турар үеде Колупаевти, Виноградовту болгаш Отратневту боттарынга эде кижизидер дугайында оларның хамаарышкан коллективтериниң дилеглер кирген.

Организациялардан кирген ол дилеглерни өөренип көргеш, область судунуң коллегиязы үстүнде адаан кижилерге онаашкан кеземче ялаларын шенелдеге солааш, оларны эде кижизидер дугайында хамаарышкан коллективтериинге берген. Суд коллегиязының доктаалын облсудтун кежигүнү эш Маршанский ол организацияларның хуралдарынга таныштырган.

Колупаев, Виноградов, Отратнев оларның херээн боттарынын коллективтериниң хуралдарынга көрүп турда, санал шүгүмчүлелдер калбарып турган. Буруулуг кижилер хөйнүң мурнунга миннип, моон соңгаар ындыг херектерни болдурбазын даңгыраглап турган. Олар ам эттинген, бүдүрүлгелериинде ак-сеткилдиг ажылдап турар.

1959 чылдың ноябрьда хлеб заводунуң ажылчыннары Баваков, Розлеков олар ажыл черинге содаалажып, чурум үрээннер. Ол херекти судче шилчитпейн, коллективке кижизидер дугайында дилег хоорайнын шагдаа килдизинге кирген. Ону өөренип көргеш, шагдаа килдизи Баваков, Розлеков оларның херээн хлеб заводунуң коллективинге дамчыткан. Ол кижилерни цехтиң бүдүрүлге хуралынга база-ла шыңгыы шүгүмчүлээн. Амгы үеде олар чурумнуг, эки ажылдап турар.

Ниитиниң корум-чурумун үрээрлерге удур демиселге эш-хуузунуң чер-черде судтары улуг ужур-дузалыг болуп турарын база айтыр херек. Эш-хуузунуң судтарының дугайында амгы күштүг турар дүрүм ёзугаар алырга, ону чүстен өрү кижилиг коллективтерге тургузар, а чаа дүрүмнүң төлевилелинде эш-хуузунуң судтарының ролюн улам бедиткен болгаш ону бежеңден өрү кижилиг бүгү үлетшүр бүдүрүлге, албан организация, колхоз, совхоз, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге, көдээ Советтерниң болгаш бажың эргелелдериниң чанынга организастаарын айыткан.

Бисте ажылы үлегерлиг эш-хуунуң судтары барын маная демдеглээри чугула. Кызылдың автобус АТК-зының коллективинде эш-хуузунуң суду (даргазы эш Шахматов) 1956 чылда тургустунган. Бо аразында шупту 15 кижилериниң херээн көрген. Оон иштинде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш херээн көрдүрген Николаев, Солдатов, Кобалчук, Смирнов болгаш өске-даа кижилер ындыг чоруктарны катаптаваан, бүдүрүлгезинде ак-сеткилдиг ажылдап турар.

Моон-биле кады эш-хуузунуң чамдык судтары дыка четпес ажылдап турарын демдеглевейн барып болбас. Чижээ, хлеб заводунуң коллективинде эш-хуу судунга күш-ажыл чуруму үрээн Ерешкиниин херээ кирген, чангыс ону безин мынчага чедир көрбээн. Бус-турбиналыг электростанцияның коллективинде эш-хуу судунга ийи херек кирген, ол база-ла шыгжагда чыттышаан.

Эш-хуузунуң судунуң дугайында амгы күштүг турар дүрүмде чүгле күш-ажыл чурумун үрээннерни көөрүн айыткан, а чаа дүрүмнүң төлевилелинде чүгле ындыгларны эвес, ниитиниң корум-чурумун үрээннерни, биче хулиган херек үүлгеткеннерни, спекуляция кылганнарны, дорамчылакчыларны, хоп-меге тарадыкчыларын болгаш ол хевирлиг өске-даа үүлгедиглерни көөр эргени эш-хуузунуң судтарынга берип турар. Чаа дүрүмнүң төлевилелин ёзугаар алырга эш-хуузунуң судтарының эргези калбак болгаш харыысалгазы улуг.

ССРЭ-ниң болгаш эвиледдешкен республикаларның кеземче хоойлузунуң үндезиннериниң дугайында хоойлунуң 38 үүлүнде, чаа хоойлулар төлевилелинде-даа, херектин байдалын көргеш, ниитиге онза айыылдыг эвес херек үүлгеткеннерни коллективке эде кижизидерин айтып турар. Ындыг херектерге онаашканнарны хөй-ниити организацияларының, ажылчы чоннар коллективтериниң дилээн ёзугаар коллективтерге бээр эргени суд, прокуратура, шагдаа органнарынга тыпсып турар. Ону чамдык организациялар соорз ажыглап, ниитиге айыылдыг кем-херек үүлгеткеннерни коллективке кижизидер дугайында айтырыгны суд органнарынга албадаар хевирлиг тургузуп турар. Ол шын эвес. Маная чамдык чижектерни көргүзүп болур.

Школачы уругну куштээн Суховту область типографиязының коллективи боттарынга кижизидер дугайында айтырыгны улус судунга болгаш область судунуң коллегиязынга шыңгыы тургузуп турган. Горпонуң шугумунга ажылдап турган, үш удаа самчыгдал кылган, а сөөлүнде № 16 магазининге турган, кооперативтиң 38 мун рубль хөрөнгизин самчыгдаан Котельникованы горпонуң № 1 магазинининг коллективи боттарынга кижизидерин азы кеземчеден чайладырын оралдажып турган.

Ниитиниң корум-чурумун үрээннерни коллективке эде кижизидер чорук чүгле ёзу барымдаалааш эвес, үре-түннелдиг, ужур-дузалыг болур. Буруулуг кижилер эттинмес, үүлгедиглерин катаптаар болза, коллектив бодунуң дилээн күш чок болдургаш, ону суд органнарынга бээрин чаа дүрүм төлевилелинде айтып турар.

Партиянын XXI съездизинин шиитпирлерин боттандырар талазы-биле областың суд органнарының ажыл-чорудулгазында улуг четпестер барын база айтыр херек. Эш-хуузунуң судтарының болгаш улус-чу эки-тура дружиналарының ажылынга чамдык улус судтары багай дузалажып, чондан хоорук ажылдап турар. Клубтарга чоннуң ортузунга көөр хире чамдык херектерни хөй-ниитиниң буруудадыкчызы, болчукчузу чок кабинетке безин көргүлеп турар чоруктар бар. Ол ышкаш соңгукчулар мурнунга отчёттуг болур хоойлу ёзугаар чурумну чамдык шиитпекчилер база сагывайн турар.

Бай-Тайга районнуң улус судунун шиитпекчизи эш Кужугет, Кызыл хоорайның бирги участогунуң улус судунуң шиитпекчизи эш Губина олар 1959 чылда соңгукчулар мурнунга чүгле 1-1 катап отчет ылган. Кызыл хоорайның ийиги участогунуң улус судунуң шиитпекчизи эш Федоровская, Каа-Хемниң эш Данзанов, Барыын-Хемчиктиң эш Чаян-Хөө олар бүдүн чыл иштинде чангыс-даа отчет илеткел кылбаан. Моон соңгаар ындыг четпестерни болдурбазы, суд органнарының ажылын Советтер болгаш партия организациялары боттуг удуртуру чугула негеттинип турар.

Социалистиг чуртталганың норма-чижектерин хажыдар, корум-чурум үрээр чоруктар-биле демисел—бүгү-ниитиниң херээ болур. Совет хоойлуну болгаш социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерин үрээр чоруктарга удур демиселге хөй-ниитиниң ролюн бедидер чорук демократияны бүгү хемчег-биле хөгжүдери, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртурунга, чурттуң херээн эргелеп башкарарынга бүгү хамаатыларны калбаа-биле киришпирери ол болур.

С. ШАЛЧИМА,
облсудтуң кежигүнү.

МАЛ КЫШТАГЛАДЫЫШКЫНЫН—КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНГЕ ТУРГУЗАР

Ажаалганы күштелдирер

Улуг-Хем районуун «Х Улуг хурал» колхозунуң хойжулары шээр малды 20 кезек кыштагларда ажаап, одарладып турар. Шээр малдың кол нуруузунуң туруш бәйдалы багай эвес. Ындыг-даа болза, чамдык участоктарда малдың ажаалгазы эки тургустунмаан. Ийиги хой фермазының 10 кажаазын дезинфексилээри-биле чайын-ца серизин бускан. Мал эмчилери М. Вомеев, Кожевникова, Бугаев олар ол кажааларны дезинфексилээрин кыштың ажыг соогу дүшкүже чедир чылзып турганының түннелинде, оларның серизи чоокка чедир-ле кылдынмайн келген. Сөөлүнде ам кээп дүвүреп, кыры чадагай кажааларның серизин кылдырткан.

Шээр малдың кыштагларының хой нуруузунда төрээн малдың чаш төлүн хүлээп алыр чылыг, чырык кажаалар ам-даа белеткеттинмээн. Чамдык хойжулар үргүлчү арагага хандып, харыысалга чок ажылдап турганының түннелинде, хойга чамдык хорамча таварышкан. Чижээ, хойжу Сандак 10 хураганны, Далаажык — 4, Ойдуп-оол—7 хойну шагда-ла чидирген. Колхоз баштаар чери ол хойларның өртээн мынчага чедир төлеттирип албаан болгаш хойну бакка ажааган кижилерни хемчег албааны әлдептиг.

Хойжулар Сенди-Хуурак, Сотнам оларның ажаалдазында хураганнар, анайлар арган, ам олардан 50 баш хирени тургузу азыралда кирген. Ол хойжулардз сиген, сула ам-даа четпес. Төрүүр хойларны дүне хайгаарап көөрү-биле кажаа иштин чырыдар фонарылар, лампалар чок. Хойнуң хураганнаар үезинде хойжуларга дузалаар бригаданы тургузарын хойжулар күзеп турар. Колхозтуң 20 тонна сигенин кадат чок мал чип дөгерген, мал чемин төтчеглээшкинге таварыштырар чорукту болдурбас ужурлуг. Ам 200 молдургада тывылган кодурну узуткаарыбиле мал эмчилери шынгыы хемчегларни алыры онза негеттинип турар.

М. МЕНДОТ.

Чаш малды чөп ажаар

Барыын-Хемчик районда малдың кыштаглаашкыны эки организастаттынган. Районнуң колхозтары болгаш «Барлык» совхоз ниитиниң малының кышкы, часкы одарларында 300 ажыг кажааларны белеткээн. Кыштагларга мал чеми чедирер ажыл багай эвес чоруттунган.

Колхозтарның шээр малының немелде оолдаашкыны амгы үеде үргүлчүлеп турар. Декабрь төнчүзүнге чедир 1000 ажыг хой оолдаан. Хойжулар малдың чаш төлүнүң 96 хуузун менди камгалап ап турар.

Ындыг болза-даа чамдык коданнарда чаш малдың чидириниң барын демдеглевейн әртип болбас. Чижээ, «Комсомол 30 чылы» колхозтуң кадарчызы Чазаңның коданында төрээн 90 ажыг хойларының 30 хире хураганнары хорамчага таварышкан, ол-ла колхозтуң кадарчызы Санаанын коданындан 6 хураган хорамчалыг болган. 15 хой ара салган. хойнуң ара салыр чоруу «Большевик» колхозта база бар.

— Бо чоруктун колдуг чылдааны болза ады үнген кадарчыларның чаш малды чөп ажаавайн, хүнде оларны әртен болгаш кежээ ийи-ле катап әмзирип турганында. Чаш хураганныг хойларны кодандан 300—400 метр хире чоок черге үзүп өткаргаш, оларны немелде чемнер-биле чемгерер, хураганнарны хүнде 4 удаа әмзирер практиканы олар хереглевейн турганнар. Оңа ужурундан чаш мал бир угда хөй сүт әмгеш, өтпектээр чорукка таваржып турган —деп, районнуң кедээ ажыл-агый инспекциязының улуг зоотехниги эш В. Леонтьев чугаалаан.

Малчыннар ортузунга тайылбырмассалыг ажылды күштелдирип база ниитиниң малының кышкы ажаалдазын чөп организастаарынче кадарчыларның, мал ажылының тускай әртемниглериниң күжүн мобилизастаары районнуң партия, совет организацияларындан амгы үеде негеттинип турар.

С. ЛОПСАҢ.

ТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык АТК-зы эрткен чылдың 11 айларында бүдүрүлге планын тонна-километр талазы-биле 115,6 хуу, а декабрь айнынын—110 хуу күүсеткен. Бүдүрүлге чери тонна-километриң бот-үнезин чылда 5—6 көпеекке чиштедип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 10 хуу бедиткеш, пландан ажыр 225 муң рубль чыылданы алган.

Коллектив амгы үеде чыл планын күүседиринче шиитпирлиг әгелеп киришкен. Бүдүрүлгенин мурнакчылары чолаачылар Д. Мозгов, В. Рыжков, А. Попов, Н. Чумаков, И. Дворков, Д. Маркелов болгаш өскелер-даа 600—920 литр чедир кывар чүүлдү камнап алгылаан болгаш бо чылдың ийиги кварталынын планынга кириштир ажылдап турарлар. Токарь Н. Рубин, слесарь Х. Шевек-оол олар бүдүрүлге планын үргүлчү 150—160 хуу ажыр күүседип келген, оларның бүдүрген продукциязының шынары эки болуп турар.

Транспортчуларның коллективи өңүг металл чарыгдалын камнаар дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын танышкаш, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчегларни ап турар. АТК эрткен чылын эдилелден үнген 12 тонна кара болгаш 40 кг өңүг металлдар чыылдырар планныг тургаш, автотрест әргелелинге 30 тонна кара, 700 кг өңүг металлдар артынчыларын кирип берген.

Автотранспортка күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр болгаш авария болдурар чоруктарга удур демиселдиң талазы-биле Кызылдың бирги чүк АТК-зының хемчеглериниң дугайын чолаачылар ниити хуралынга чугаалажып көрген. Автомашиналарны эзирик чорудуп, оңа маңыс дургедеткеш база кудумчу, орук чурумун үрээш, чамдык кижилер аварияларны болдуруп турганының элээн хөй фактылары хуралга илерээн.

Автотранспортка аварияны болгаш орук, кудумчу чуруму үрээр чорукту болдурбайн тургаш, чеди чылдың ийиги чылында боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээрин чолаачылар хүлээнген.

Л. САЛЧАК.

АДА-ИЕ ХУРАЛЫ

Кызылдың № 2 школазының интернадында чурттап турар көдээден келген ургларның ада-иелериниң хуралы болуп әрткен. Хуралга областың янзы-бүрү районнарындан ада-иелер кээп олурушканнар. Анда школа директору эш Алдын-оол школаның ажылын болгаш өредилгезин чаа өзү-биле әде тургусканының ужур-дузазын, ында ургларның ажыл-ишке канчаар өөренип, ажылдап турарын тодаргайы-биле чугаалавышаан, бирги, ийиги улдунда ургларның канчаар өөренип келгенин, оларның чедиишкиннерин база бүдүрүп турар ажылының дугайын таныштырган.

Хуралга келген ада-иелериниң мурнундан № 2 школада ийи уруу өөренип турар Барыын-Хемчик районнуң Шекпээрден келген колхозчу Мөнгүш Сакпаа бодунуң чугаазынга әрткен болгаш амгы үени дециеп, Совет чазактың, Коммунистиг партиянын ие-чаш дээш канчаар сагыш салып турарын, ажы-төлдүң аас-кежиктини, магалыг чаагайын чугаалап, оолдарының эки өөренип турарынга өөрүп, башкыларга байыр чедирбишаан, оларга өөрүп четтиргенин илереткен.

Өөреникчилериң мурнундан 9 класстың эки өөреникчизи Оржак Анчымаа ада-иелерге байыр чедирип, канчаар өөренип, чурттап турарын чугаалавышаан, школаны чүгле эки, кончуг эки демдектерлиг доозун үнер бис деп өөрүнүң мурнундан бүзүреткен.

Хурал сөөлүнде өөреникчилер боттарының тургусканы солун концертти ада-иелерге көргүскеннер.

Т. КАРА-ТОННУГ.

Малчыннар дугайында сагыш салыр

Эрзин дээрге областың бир малчын району болур. Оң ажыл-агыйының кол адыры—мал ажылында чүс-чүс малчыннар ажылдап, малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер улуг харыысалганы боттарынга алганнар.

Ынчангаш малчыннарның ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының дугайында сагыш салыышкын колхозтарның баштаар черлериниң, партия организацияларының кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

Чоокта чаа район төвүнге болган малчыннарның хуралынга чамдык малчыннарның салып турган негелделери таварылга эвес. Мал ажылының тускай әртемниглери, медицина ажылдакчылары малчыннарга барып, оларга дуза чедирер хүлээлгезин четпес күүседип турардар. Ырак малчыннарга садыгны чедирерин организаставайн турарындан малчыннар хереглелдиң чугула барааннарын садып алыры-биле колхозтарның суурларынче, азы район төвүнче кыштың берге үезинде чорук кылып, ажылындан чардыгар ужурга таваржып турар. Ол ышкаш культура-албан черлери Төре-Хөлдүң, Нарынның мурнуу ховуларында болгаш өске-даа ырак одарларда малчыннарга илеткел, беседаны ховар чорудуп, кино, концерт көргүзүүн чамдыкта шуут үзүктелдирип турарын малчыннар илередип, моон соңгаар бо ажылды эки-жидерин негеп турганнар.

Колхозтарның фермаларында кызыл булуңнар тургустунган-даа болза одаар ыяш чок, арыг-шевери четпес, шимелде кылдынмаан куруг бажыннар болуп тургулаар. Маңаа Нарынның Ак-Кежигде сүт-бараан фермазын чижекке ап болур. Ында кызыл булуңну дерип, ажылын чорудар талазы-биле «Коммунизмче орук» колхозта партия организациязызының секретары эш Сарыгбан хемчег албаан.

Мал кыштаглаашкының четпес организастап турарының болгаш мал ажылынга чамдык харыысалга чок кижилериң багай ажылының түннелинде чүгле октябрь, ноябрь айларда колхозтарда ниитизи-биле 400 ажыг баш мал янзы-бүрү чылдаганнардан хораан. «Коммунизмче орук» колхозта Насыктың харыысалга чогундан 23 анай, хураган кажаа чок черге тургаш өлген. «Мөрен» колхозтуң хойжузу Серээдар кадарган малын дүне хайгааравайн тургаш 50 ажыг хойну бөрүге чидирткен. Ол ышкаш кадарган малынга хайгааралды кошкатканындан чылгы малды бөрүге чидиртир чоруктар кайы-даа колхозтарда бар.

Ниитиниң өнчүзүн кадагалап турар малчын деп хүлээлгезин чиик көрүп, ак-сеткилдиг әвезин көргүзүп, улуг малдарны биче малдарга орнап, оон немерезин бодунга шиңгээдип турган Күр-Дагба, Күндел, Сандык, Допуй дээн ышкаш малчыннарны хуралга шыңгыы шүгүмүлээн.

Бо фактылар чүнү көргүзүп турарыл дизе, колхозтарның баштаар черлери мал ажылынга кижилер шилип кирерин ам-даа чедир үнелевейн,чамдык идегелдиг әвес кижилерни кирип турары ол-дур. Малчыннарның ажылының, амыдыралчуртталгазының дугайында сагыш салыры-биле кады малчын деп харыысалгалыг, хүндүлүг хүлээлгеге кымны кирип алырын овааримчалыг көрзе чогуур.

Ч. БАР-ООЛ.

Кызымак хойжу

Сүт-Хөл районнуң «Бора-Тайга» колхозунуң хойжузу О. Кыдыр-оол хой ажылынга үш чыл болган. Ниитиниң мал ажылын хөгжүдери дээш ол кончуг кызымак ажылдап келген, хойну эки одарлыг Чечектигде ажаап, кыштадып турар. Ол чүгле хой ажылынга чүткүлдүг әвес, харын хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг, район Советиниң депутады.

Кыштагда, чаззагда 4 кажаны, чуртталга бажыннарын чыл бүрүде хойжу бодунуң күжү-биле септеп, хойга четчир сигенни белеткеп келген, кыштагда ам 10 тонна сиген белен. Эрткен чылын ол бир хойдан 2 кг дүктү кыргаан, 100 хойдан-на 110 хураганны алыр тургаш 115-ти алган. Ынчангаш социалистиг хүлээлгезин колдуунда ол күүсеткен.

Районнуң мурнакчы малчыннарының чоокта чаа эрткен төвүлел хуралынга хойжу чаа социалистиг хүлээлгени алган. Чеди чылдың ийиги чылында 300 хойдан 420 азы 100 хойдан-на 140 хураганны алырын, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргыырын ол хүлээнген. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры—областың мурнакчы хойжузу О. Лопсаңчаптың дуржулгазын ажыглары-биле улуг сорулганы салып турар, хойну чылда ийи катап хураганнадыры-биле үрелиг кошкарларны тускай азыралда кирип әгелээн.

М. ЧАРТАН-ХУНА.

Арыглаашкынны дүрген доозар

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу 1960 чылдың тарылгазынга хереглээр 230 тонна үрезинни чогуур хуусаада чажар шынарынга чедир арыглаар планныг. Оон иштинден чүгле 130 тонна үрезинниң бөдүүн арыглаашкыны доозулган.

Сөөлгү хүннерге чедир 52 тонна сула үрезини чаңгыс кг-даа арыглаттынмаан. Үрезиннериң чажар шынарынга чедир арыглаашкыны әгелевээн. Хову бригадазында 200 ажыг кижи бар хирезинде, а үрезин арыглаашкынында чүгле 10 хереженнер ажылдап турар. Үрезинни нарыны-биле арыглаар «ОС-3» деп машина ремени чогундан бир ай ажыг үениң иштинде ажылдаваан. Техник К. Сыргымай машинаны ажылдадыр талазы-биле боттуг хемчег албаан. Үрезин хораннаарынга 220 кг тускай хоран херек, ол ам-даа чок. Агроном Т. Салчак, хову бригадазының бригадири Д. Ендан-Самбуу үрезинни чажар шынарынга чедир дарый арыглап доозарынче шыңгыы сагыш салыры негеттинип турар.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.

Кышка багай белеткелдиң түннели

Чаа-Хөл кедээ Советтин чоокта чаа болган сессиязынга «Найырал» колхозта кышкы мал ажылының байдалын чугаалашкан. Колхоз даргазы эш Намайның илеткелинден болгаш сессияга саналдардан кышка белеткел багай, организас чок болганы илерээн.

Кыштагларда кажаалар кончуг орай, соок әгелей бергенде септеттинген, ынчангаш кылыгларның шынары база багай болган. Фермаларже мал чеми сөөртүр звенолар амга чедир тургустунмаан, оон уламындан сиген, өске-даа чем курлавырлары кыштагларда үзүктелип турар. Чижээ, бирги болгаш ийиги сүт-бараан фермаларының чанында мал чеминиң курлавыры чок.

Кара-Тал фермазында сиген сөөртүр чүгле 2 теве бар, а колхоз баштаар чери ында байдалды эки билбес, автомашина азы трактор бээрин негээрге ону херекке албас турганы сессияга илерээн. Шак ындыг байдал өске-даа фермаларда бар.

Үрбүнде куш фермазының кажаларының соңгалары мынчага чедир кылдынмаан. Кара-Талда хаван фермазында чырытқы чок. Сүт-бараан фермаларында саанчыларны тускай хеп-биле хандырбаан.

Кышка белеткелдиң ындыг четпес болганындан кыштагларда амгы үеде әлээн берге байдаллар илереп турар. Чүгле декабрь айда безин шээр малдан 70 ажыг баш хораан.

Моон-биле кады малчыннар ортузунга кижизидилге ажылы база четпес тургустунганы илерээн. Зооветеринария өөредилгези организастаттынмаан, лекциялар, беседа болгаш номчулга, илеткелдер чоруттунмайн турар. Амгы кичээнгейни кышкы мал ажылынче угландырары негеттинип турар.

М. ДОРЖУ-СУМБА.

Саанчы хүлээлгезин күүсеткен

Улуг-Хем районуун «Х Улуг хурал» кедээ ажыл-агый артелиниң Оттук-Дашта № 1 сүт-бараан фермазының саанчызы Натшит чеди чылдың бирги чылында анаа быжыглаан 10 инектиң бирээзинден-не ортумаа-биле 1200 кг сүт саар хүлээлге алган турган.

Саанчы бодунуң саап турар инектериниң азырал, ажаалдазын эки-жиктеннинің түннелинде эрткен чылын бир инекке онаштыр ортумаа-биле 1600 кг сүттү саап алган.

Т. ДӨЖЕКПЕН.

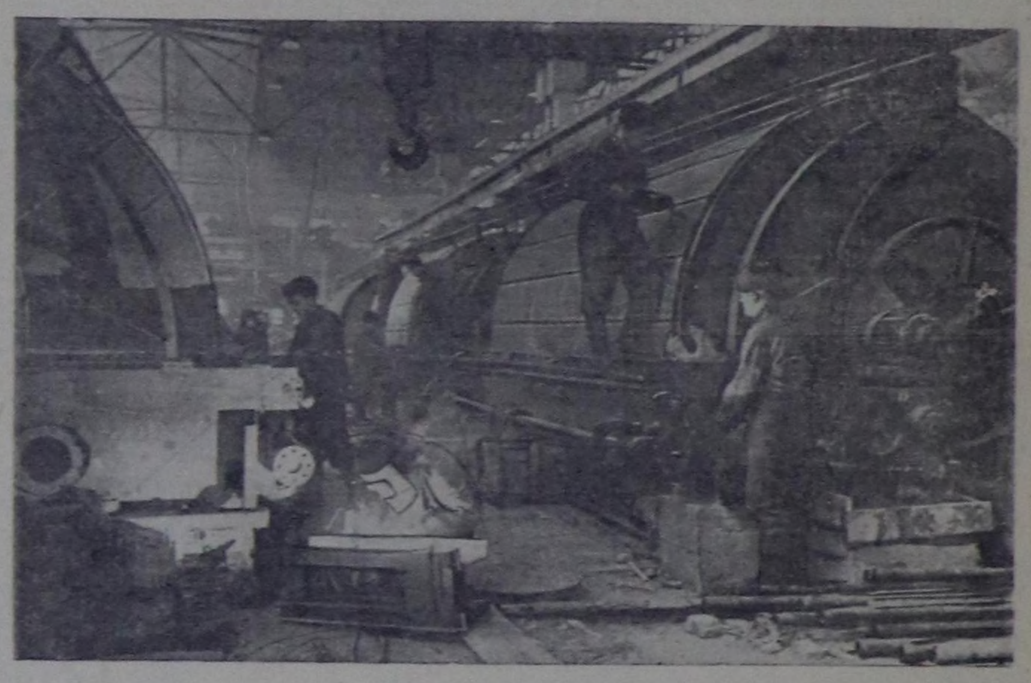

Чита область. Дог рудазының «Балей алдын» комбинады (Балей хоорай)—чуртта алдын тывыжының талазы-биле эн улуг будүрүлгелериниң бирээзи. Ол комбинат бо үениң күчүлүг техниказы-биле хандыртынган. Руданы шахталардан каскаш, арыглаашкын фабриказынче ыар чүк соортур машиналарга сөөртүп эккеп турар.

Ол комбинаттың будүрүкчү күчүзүн улам калбартыры чеди чыл планында көрдүнген. Амгы үеде чаа арыглаашкын фабриказының тудуушкуну доступ турар. Оон күчүзү амгы туруп турар фабрикадан дыка улуг болур. Ол ышкаш автоматчыткан фабрика база дериттинип турар.

Чурукта: Леонид Зайцевтин слесарь-эптекчилер бригадазы (Гасеевскиниң тудуг эргелели) чаа арыглаашкын фабриказының шүүрээр кезээниң дериг-хереклелерин эптеп турары.

Фото Э. Брюханенконуу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

Тоолайлыг фермазында

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң Тоолайлыгда тургускан хой, сарлык малдарның каттышкан фермазы 1959 ажыл-агый чылында өске фермаларга бодааргa дээре көргүзүглүг ферма болган. Оон эргелекчизи коммунист эш О. Өскен малчынның ажылын эки башкарып, оларның хуралдарын үе-үеде чыылдырып, ажылда четпестерни чугаалажып, хойнуң санал-оналы-биле ажылды эжижидериниң хемчеглерин ап турар.

Оон түннелинде ферма 1959 чылда төрүүр 100 хой бүрүзүнден 103 хураганны, оолдаан сарлык бүрүзүнүн бызаазын бүрүн камгалап алган. Оон ыкай 100 инектен-не 92 бызааны алган. Чылда сарлыктан сүт саап алырының планын 132,8 хуу күүсеткен. Ферманың малчыннарының күжүбиле 7 мал кажааларын, кыштагларда 3 чуртталга бажыннарын туткан. Малчын бүрүзү кыштагларын септеп, немелде сигенин болгаш дустуг белеткеп алган.

Кадарган хойларындан эн хөй хураган алган хойжулар О. Бырдан, Д. Бегзи, сарлыктан сүт саап алырында бирги черни эзлээн Х. Бичеймаа ышкаш мурнакчы малчыннар бар. Ылаңгыя кадарчы эш О. Бадынын куш-ажылын Тоолайлыгның малыннары бедин-биле үнелен турар. 1959 чылда ол чуртталга бажыдын, хураган, бызаа кажааларын туткан болгаш элээн хөй сигенни белеткээн. Кадарып турар сарлыктарының кышкы үеде ажаалдазын баксыратпас дээш кызымаккай ажылдан турар.

Ферма эргелекчизи эш Өскен хереглелдиң чугула барааннарын малчыннарга боду эккеп садыглап турар, ол ышкаш малчыннарның чагаан солунарын база ой-шаанда эккеп тарадып турар. Малчыннарның ортузунга культура базазы кылыры-биле ийи өрээл бажыңын ыяжын белеткеп алган. Ону малчыннар боттары 1960 чылдың январьда тудуп доозар сорулганы салган.

С. ШИРАП.

БАШКЫГА СУМЕ

Эге школага тыва дылдың чаа программазы-биле канчаар ажылдаарыл

Эге класстарга тыва дылдың чаа программазы номчулганың чанчылдарын сайзырадырыңче, сөстерде үннерни шын адаарынче, домактарны болгаш харылзаалыг чугааларны шын тургузуп, чазыг чок шын бижириниче улуг кичээнгейни салган.

Эрги программадан оон база бир онза ылгалы — оон амыдыралбиле холбаштыр тургустунганы, ынчангаш темаларны болгаш мергежилгелериниң хевирлерин шилип алырда, долгандыр турар түүлдерни хайгааралы — ургларның практиктиг дуржулгазынга үндезин болур. Ол ышкаш чамдык темаларны бөдүүнчүү тайылбырлаан чорук оларны ургларның шиңгээдип алырын чиигедир.

Номчулганың темаларын, класска болгаш класстан дашкаар номчулгага номчуур, база шээжилеп элүр чечен чогаалдарның аттарын, кандыг темаларга хайгаарал кылырын, экскурсия болгаш предметтиг беседалар чорударын программада шуут айыткан. Программа башкыга чалчаа негелделерни база салып турар.

Чаа программа эге школаның кол сорулгалары болур аас болгаш бижимел чугааның сайзырадылгазын идип үндүрген. Чугаа сайзырадылгазы — дылды оон бүгү талаларындан шиңгээдип өөренип алыры болур, ынчангаш программаның «Грамматика болгаш шын бижилге» деп бөлүүнде үннер талазы-биле («Үннер болгаш үжүктер»), словарылар, чугаа кезектерин ажыглаарының болгаш оларның грамматиктиг хевирлериниң талазы-биле («Сөс»), домактар тургузарының талазы-биле («Домак»), харылзаалыг чугаа тургузарының талазы-биле («Харылзаалыг чугаа») билиглерни болгаш мергежилдерни айтып каан. Тыва дылга өөредириниң кол сорулгазы чүл дээрге үстүнде айыткан билиглерни ургларга бээри болгаш оларга үндезилээш, чазыг чок бижириниң чанчылдарын чедип алыры болур.

Чугаа сайзырадылгазынга, ылаңгыя домак болгаш харылзаалыг чугаа тургузарынга, база ол ышкаш словарь ажылдарынга материал хамыктын мурнунда өөреникчилернин хайгааравачал чоруу болур. Моон алгаш көөрге, номчулга болгаш грамматика талазы-биле кичээлдерни экскурсиялар-биле, предметтиг кичээлдер-биле, практиктиг ажылдар-биле холбаштырарының чугулазы ол.

Номчулганы болгаш грамматиканы өөредирин амыдырал-биле холбаштырар уг-шиин башкыга айтып турар өөредилге болгаш номчулга номнарында номчулга материалдарының четпестери словарь-биле, домак-биле болгаш харылзаалыг чугаа-биле ажылдарның утка-шынарынга эдиглерни кирерин, орфографтыг мергежилгелерге тааржыр материалдарны шилип алырын башкыдан негеп турар.

Ургларның угаан-бодалының болгаш бот-ажылының идепкейин сайзырадырда ургларны номчуп, тайылбырлап, шынын көргүзүп, айтыырларга харыылап, грамматиктиг болгаш орфографтыг мергежилгелерни күүседип, домактарны тургузуп, чугаалап, улуг әвес хемчәлдиг сочинениелерни бижип турар кылдыр ажылдың шак ындыг аргаларын чорудары чугула. Өөреникчилериң бот-ажылдары чоорту сайзырадыр ындыг болганда башкы ургларга үргүлчү дузалаар, оларны ажылдап билир кылдыр өөредир, тодаргайлаарга: номчаан түүлүн сактып чугаалаар (аас-биле-даа, бижимел-биле-даа), номдан дүжүрүп бижир, адап бээрге бижир, бодунуң хайгаралын, бодалын бижир, бодунуң ажылының планын тургузар. Чугааны хайгаарап көөрүнче ургларны кириштирер, номчаан түүлүнүң сөс домаан болгаш бодунуң чугаазын анализтеп көөр, боду түннел кылырынга өөредир.

Өөредилге номунда бердинген дүрүмнү чугаалап бээриниң мурнунда, белен дүрүмнү ургларны боттары медерел билиннер дээш, башкы өөреникчилериң хайгааралын организастаар. Өөреникчилер боттары түннел үндүрүп кээр шак ындыг айтыырларны башкы салыр, өөреникчилер баштай боттары хуузунда түннел үндүрерин чедип алыр, а оон соонда өөредилге номунда дүрүмнү номчуур, ол дүрүмнү база катап анализтээр, тус-тус кезектерге чарар; өөреникчилер боттары чижектерни шилип тывар болгаш оларны сайгарып көөр, боттарының сайгарылгазының шынын көргүзүр. Грамматиктиг болгаш орфографтыг мергежилгелерни күүседип турда, өөреникчилер дылдын болгаш бижилгениң кайы-бир болуушкунун тыпкаш, тайылбырлаар онаалгаларны алырлар, боттарының сайгарылгазының шынын көргүзер.

Номчуп турары текстилерин, а ол ышкаш грамматиктиг болгаш орфографтыг материалдарны эки билирин чедип алырда, ажылга өөреникчилериң активчи болгаш боттары тускай ажылдаар чоруун күштелдирерде, тыва дыл кичээлдериниге көргүзүлге хереклелдери улуг ужуг-дузалыг. Ынчаарга ол көргүзүлге материалдары чүгле белен парлап каан болбас, а харын класска болгаш бажынынга белеткээн болгулаар (номчаан рассказтарынга, түүлдериниге чуруктар чурууру, дазы, схема тургузары).

Өөреникчилер идепкейлиг болгаш тускай ажылдазынар дээш, кичээл бүрүзүнүн планын бодамчалыг тургузар. Чижээ, кылган мергежилгезиниң текстизинден ол удаада грамматиктиг онза чугула түүлдерни тыпкаш, оларны сайгаргаш, бердинген онаалганы күүсеткениниң шыннынынга бүзүрээрин, номчаан текстизинден рассказтың азы түүлдүң кол уткалын олар ылган билир кылдыр, бажынга берген онаалганын хыналдазын ынчаар тургузар. Бажынга берген онаалганың хыналдазын өөреникчилерни айтырарынга ажыглап болур. Өөреникчи бажынга онаалгазын чүгле күүседип кээрин эвес, а харын оон материалын шиңгээдип алырын: билип алыр түүлдерни шиңгээдирин, чугаалаш тайылбырлап билирин чедип алыр.

Өөреникчилериң кылыпкан чазыгларын үргүлчү башкы эдер, эдип каан сөстерни өөреникчилер анаала дүжүрүп бижир, азы номчулга үезинде чазыгларны чүгле башкы эдер мыдыг аргалар чамдык башкыларның практиказында бар болуп турары шын эвес. Өөреникчилер боттарының чазыгларын боттары тып билирин, оларны боттары эдерин чаңчыктырар, номчуп турган өөреникчиниң чазыпкан сөстерин оон эш-өөрүнге эттирер арганы ажыглаары чугула.

Янзы-бүрү хевирлиг чогаадылга ажылдары — изложениелер болгаш сочинениелер дугайты кандыгыл дизе, мында база бир янзы болуп турар: ургларны ол ажылдарны баштай өөренип албайн турган, оларга орфографтыг баштайгы белеткелдерни чорутпайн турган күүседип турарлар, оон ангыда башкы бижимел ажылдарын өске талаларынче кирчээнгей салбайн турган, орфография болгаш бижик демдектериниң талазы-биле чазыгларны эдер. Ургларны баш бурунгаар белеткендирип алыры, план тургузуп өөредири, сөстерни шилип алыры, домактарны чогаадыры, орфографтыг чазыгларны баш бурунгаар сагындырып алыры — ол дээрге чогаадылга ажылдарын чазыг чок күүседириниң чугула негелдези болур. Оон-биле чергелештир база бир чугула чүве — ургларның күүсеткен ажылдарының чүгле орфография талазы-биле чазыг чок бижээнин сайгарып көөр эвес, а ол ажылдарның утка-шынарын, планын, домактарны тургусканын, словарын база сайгарар.

Чаа программада грамматиктиг материалдар хемчәл талазы-биле барык-ла ол хевээр арткан. Грамматиктиг темаларның класстар аайы-биле хуваалдазында чамдык өскерилгелерни киргилээн, оон ангыда чаңгыс ол-ла класска темаларның хуваалдазы эрги программага көөрде, элээн өске болуп турар. Программада «Үннер болгаш үжүктер», «Сөс», «Домак», «Харылзаалыг чугаа» деп бөлүктер бар. Бүгү-ле бөлүктер аайы-биле ажылдарны класстар бүрүзүнге чорудар. Оон-биле чергелештир программада чугаалап каан харылзаалыг чугаалар талазы-биле ажылдарны темалар аайы-биле хуваап алгаш, бүгү өөредилге чылының дургузунда чорудар, ынчалза-даа синтаксистин чаа айтыырлары-биле өөреникчилерни тускай таныштырарынга хереглээр шактарның санын класстар бүрүзүнде айтып каан.

Кайы-бир бөлүктүң чаа материалдары чок класстарга ол бөлүктүң талазы-биле ажылдарны чорударын домей-ле үргүлчүлээр. Мурнунда өөренип эрткен материалдарны үзүктел чок катаптаарын, оны быжыыбиле шиңгээдип алырын чедип алыр.

Чижээ, III болгаш IV класстарга «Үннер болгаш үжүктер» деп бөлүкке тускай темалар айытпаан, ынчалза-даа үннүг-үжүктүг болгаш слогтуг анализ-биле синтезти ол класстарга база-ла чорудар.

Эрги программага домейдээрге, чаа программада темалар талазыбиле ажылдарның хемчәли, оларны өзүгаар материалдарның хуваалдазы база башкы ажылдаарының аргаларын илереткен чамдык кызыгаарлалдар болгаш тодарадып ылавылаан түүлдер барык-ла класстар бүрүзүнде бар. Чижээ, II класстың «Үннер болгаш үжүктер» деп темада алфавитке хамаарышкан беш айтыырларның сөөлгү ийизин казыр, ол-ла темада 41—42 мергежилгелерни болгаш сөсте үн биле үжүктүн деп болбалының тодарадының казыр. Чаа программа өзүгаар тыва школаларының I—IV класстарына Тыва дыл номнарын ажыглаар дугайында айтыышкынны барымдаалап ажылдаар. Программада айытқан материалдарны бүрүнү-биле өөренип әртерин башкыдан негеп турар.

И. ЭРГИЛ-ООЛ,
Кызылдың башкы училищезинин башкысы.

„Орустар боттарының чепсектиг күштерин тарадырынга белен“

АФИНЫ. (СЭТА). Кремльдиң Улуг ордузунга чаа чылда хүлээп алышкынга Н. С. Хрущевтүң медеглелин найысылалдың солуннары тайылбырлап бижиирин үргүлчүлеп турар.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Н. С. Хрущевтүң медеглели «тайбынга идегелди быжыглап турар» деп «Этникос кирикс» солун айыткан.

Чугаалажышкыннарны кылып тургаш, улустар аразының сонгаарладып болбас айтырыгларын шиитпирлээринче, чепсегленишкиннерни дүжүреринче, тайбынны быжыглаарынче Совет Эвилелиниң чүткүлүн болгаш бо чүткүлү тодаргай хемчеглер-биле быжыглаарынга ССРЭ-ниң беленин Н. С. Хрущевтүң тодаргайы-биле чугаалааныи демдеглевишаан, «Вима» дээр буржуаз солун: 1960 чылды Н. С. Хрущев «идегелдиг медеглелдер-биле» ажыткан деп бижээн.

ССРЭ-ниң тайбынче чүткүлү чепсектиг күштерни кызырарының дугайында саналдан илереп турар деп «Авги» солун айыткан. Дөрт улуг күрүнелерниң баштыннары боттарының чаа чыл медеглелдеринге тайбының эрге-ажыктарынга бүүү чүүлдерни кылырын аазааннар дээрзин демдеглевишаан, оларның сөстери ажыл-херек-биле чардыкпас болурун кижи төрелгетен манап турар деп ол солун бижээн.

Харрингтонга чыскаал

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияда ядролуг чепсекте удур кижилер чаа 1960 чылче ядролуг чепсекти дүжүрери дээш демиселди суларатпазынга долу шиитпирлин-биле киргеннер. Январь 2-де Англияның камгалал министерствозунуң Харрингтонда (Нортгемптоншир) ракета баазазының чанынга массалыг узуткаашкынның чепсээн ажыглаарынга удурланган чыскаал болган. Ол чыскаалды «Ядролуг чепсекти дүжүреринің шимчээшкини» болгаш «Ядролуг дайынга удур демиселдиң тодаргай хемчеглерин алырының талазы-биле комитет» организастаан.

Лондон, Борнемут, Суонси, Шефилд болгаш өске-даа хоорайлардан келген кижилер—ядролуг чепсекти дүжүрери дээш демиселдиң талалакчылары чыскаалга киришкеннер. Олар ядролуг чепсектен ойталаарын болгаш ядролуг шенелделерни доп-дораан соксадырын негээн кыйгырыглар плакаттарны тудуп алгаш чорааннар. Ракета баазазынче кирер эжик аксынга митинг болган.

Баазаның эжиктеринге турган полицейжилериниң күжүн улгаттырган. Чыскаалганнардан 82 кижини тудуп хоругдаан.

Даштыкы капиталдың тергииделинге удур

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Коста-Рикода «Юнайтед Фрут» компанияга хамааржып турар банан үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң болгаш шөлдериниң ажылчыннары барык ийи неделя дургузунда ажыл соксадыышкынын үргүлчүлеп келгеннер. Ажыл соксадыкчылары ажыл төлевирин улгаттырып, амыдыралдың болгаш ажылдың хандырылгазын экижиделрин негеп турарлар.

Гольфито хоорайдан дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ук хоорайга чоокта чаа болган митингге ажыл соксадыкчылары банан үлетпүрүн чурттуң бодунуу кылдыр хавырары дээш демиселди бүгү чуртка калбартырын негээннер. Ажылчыннарның ол негелдезин Коста-Риконуң парламентизиниң депутады П. Агуирреке деткээн Банан үлетпүрүнүң даштыкы компанияларга хамааржып турар бүдүрүлгелерин чурттуң бодунуу кылдыр хавырарының дугайында хоойлу төлевилелин Национал хуралга чугаалажып көөру-биле киирген мен деп ол митингге Агуирреке чугаалаан.

Ирак агентилелдиң буруу шавыышкыны

БАГДАД. (СЭТА). Сөөлгү үеде барыын талакы парлалга «иран-ирак кызыгаарында ирак шериглериниң мөөннежишкининиң» дугайында дамчыыр чугааны нептередип турар. Эң ылангыя Ассошиэйтед Пресс агентилел ирак чепсектиг күштериниң дыка хөй санныг кезектери кызыгаар камгалалының шериглериниң турар черлеринде мөөнеттинген деп медеглээн.

Январь 3-те солуннар Ирак Ньюс Эйдженси агентилелдиң тускай буруу шавыышкынын парлаан. Америк агентилелдиң бо медеглели шын эвес деп ында чугаалап турар. Ирак Республика болза маргылдаалыг айтырыгларны тайбың ёзу-биле шиитпирлээринче чүткүп турар деп ук медеглелде демдеглээн.

АКШ-та ажыл соксадыышкынныг шимчээшкиннің калбарып турары

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи В. Озеровтуң дыңнадып турары болза: нефть, химия, пөс-таавы болгаш эзт үлетпүрүнүн улуг компанияларының, руда болгаш хөмүр даш шахталарының, порттарның он-он муң ажылчыннары чаа, 1960 чылды ажыл соксадыышкыны-биле уткаанар. АКШ-та ажыл соксадыышкынныг шимчээшкин улам-на шыңгыырап турар.

Чазактың сөөлгү удаа парлаан сан-медээлерин ёзугаар алырга, АКШ-ка баштайгы он айларның дургузунда 3.525 ажыл соксадыышкыннары болган, аңаа 2 миллион хире ажылчыннар киришкеннер. Ол ажыл соксадыышкыннарының хөй нуруузу шыңгыы болгаш үр үргүлчүлелдиг болгулаан. Бо үеним дургузунда ажыл соксадыышкынының түңнелинде 62,5 миллион ажыл хүнү үзүлген, азы 1958 чылда үстүнген 19,2 миллион ажыл хүннериниден үштен ажыг катап хөй болган.

Дыка хөй америк хайгааракчыларның көрүп турары-биле алырга, Каттышкан Штаттарда амгы үедеги аңгылар чөрүлдээзи болза 30 чылдардан бээр туруп көрбээн эң-не шыңгыы чөрүлдээ болуп турар.

Америк ажылчы чоннарның аңгы демиселиниң дүшкүүрлүү болгаш калбак хемчээлдии америк каң эзилдирикчилериниң 116 хонукта үргүлчүлээн ажыл соксадыышкынындан онза тодаргай илерээн. Ол ажыл соксадыышкынын чазак чери Тафта-Хартлиниң ажылчыннарга удур хоойлузун ажыглап тургаш соксатсадаа, каң эзилдирикчилериниң профэвилели каң бүдүрүлгелериниң эзлери-биле чогуур дугуржулга чедип алдынмас болза, бо айның төнчүзүнде демиселди уламчылаарынга белен болуп турар. «Стандарт ойл компани оф Индиана» дээр нефть монополиязының болгаш ооң салбыры «Америкэн ойл компаниниң» муң-муң ажылчыннары Техас болгаш Монтана штаттарында чартык чыл ажыр ажыл соксадыышкынын кылып турарлар. Бо компаниялар профэвилели-биле чугаалажышкыннарны кылырындан ойталап, иштики корумчурумнарны өскертириниң дугайында дүрүмнерни профэвилелдериниң чугаа чокка хүлээп көөрүн чедип алыр дээш оралдажып турар.

Ол ышкаш «Кеннекот коппер Корпорейшн» болгаш «Анаконда коппер Майнинг» деп компанияларга хамааржып турар чес тывыжының уургайларының он-он муң ажылчыннарының ажыл соксадыышкыннары үргүлчүлевишаан.

АКШ-та «Вильсон энд компани» компанияның 8 эзт комбинаттарында 5.500 ажылчыннарның ажыл соксадыышкыны ноябрьның 3-те эгелээн. Ол бүдүрүлгелериниң эзлери ажылды кылырының бедик нормаларын тургускан болгаш ол нормаларны күүсетпээн он-он ажылчыннарны ажылдан үндүргеннер. Аңаа удурланып турарын илередири-биле эзт-консерва үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилели ажылды соксаткан. Ол компания ажылчыннарны кызамдаар сорулга-биле оларны ажылдан массалыы-биле үндүрүп, чайгылчак кижилерни элзидип эгелээннер. Ооң түңнелинде чүвениң байдалы дыка бергедээн. Чижээ, ол компанияның бир бүдүрүлге черинин туруп турары Альберт-Ли хоорайже национал гвардияның кезектерин тырттып мөөңнээн болгаш дайын байдалын чарлаан.

Соңгу Каролина штатта Гендерсон хоорайда мүн-мүн пөс-таавы «Харриет» компанияга удур шыңгыы демиселди чорудып турарлар. Ол компания ажыл соксадыкчыларының кирип турары пөс-таавы үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилели-биле коллективтиг керээни чарындан ойталаан.

Национал гвардияның чыдаларының болгаш полицияның күштелдирген танныыл камгалалының, чайгылчактарның дузазы-биле компания бодунуң фабрикаларынга ажылдың катап эгелээрин чедип алыр аргалыг болган. Ынчалза-даа ол чорук ажыл соксаткан ажылчыннарның удурланыышкынын сый шаап шыдаваан.

Ол ышкаш 1960 чылда хуусаазы доостур коллективтиг керээлерни катап тургузары дээш шыңгыы демисел кыптыгып үнүп турар. АКШ-тың Күш-ажыл министерствозунуң сан-медээлерин ёзугаар алырга, 1,5 миллион ажылчыннарны хаара тудуп турар 122 коллективтиг керээлериниң хуусаалары бо чылын доостур. Үлетпүрүнүң ужарчүүл, дааранылга, электри машиналарының тудуушкыны, харылзаа керекселдерин бүдүрер дээн ышкаш ындыг адырларының коллективтиг керээлерин катап чарар.

Демир орук талазы-биле чөрүлдээ база болур дей берген. Эрткен чылдың ноябрь 1-ден эгелээш коллективтиг керээлериниң хуусаалары төнген, ынчангаш демир оруктуң бир миллион хире ажылчыннарын каттыштырып турар 21 профэвилелдери-биле демир оруктарның базы шимчээр транспорттуң ээлериниң аразында чугаалажышкыннарны ол хүнден эгелеп чорудып келген.

Сөөлгү 10 чылдарның дургузунда америк демир оруктарда ажылчыннарның саны 30 хуунга—350 муң кижиге кызырылган.

АКШ-тың сенадында демократтыг партияның төлөөлекчилериниң баштынының оралакчызы Мэнсфилд